

EHL-İ SÜNNET'İN RÜ'YETULLAH SAVUNUSU: EBÛ BEKİR BÂKILLÂNÎ ÖRNEĞİ

Muzaffer BARLAK*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 02 Mayıs 2025, **Kabul Tarihi:** 02 Eylül 2025, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2025, **Atıf:** Barlak, Muzaffer. "Ehl-i Sünnet'in Rü'yetullah Savunusu: Ebû Bekir Bâkullânî Örneği". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 25/2 (Eylül 2025): 1045-1076.

DOI: 10.33415/daad.1689239

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 02 May 2025, **Accepted:** 02 September 2025, **Published:** 30 September 2025, **Cite as:** Barlak, Muzaffer. "Ahl al-Sunnah's Defense of Rü'yatullah: The Case of Abû Bakr al-Bâqillânî". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 25/2 (September 2025): 1045-1076.

DOI: 10.33415/daad.1689239

Öz

Ehl-i sünnet mezhebinin önde gelen isimlerinden Ebû Bekir Bâkullânî (ö. 403/1013), Sünnî rü'yetullah görüşünü ayrıntılı olarak ortaya koyan ilk düşünürlerdendir. Bâkullânî, Sünnî anlayış çerçevesinde bir yandan rü'yetullahın aklen imkân ve naklen zorunluluğunu ortaya koymaya çalışırken bir yandan da karşı görüş sahiplerinin ileri sürdüğü delillerin geçersizliğini kanıtlama çabasına girişmiştir. Rü'yetullahla ilgili ilk sistematik incelemelerden biri olmasına rağmen onun bu konuyla ilgili kanaatleri şimdiye kadar müstakil bir çalışmada ele alınmamıştır. Bâkullânî'nin rü'yetullah görüşünün henüz incelenmemiş olması, bu çalışmanın ortaya konulması noktasında başlıca motivasyon olmuştur. Ancak bu çalışmada Bâkullânî'nin rü'yetullah görüşünün tamamı değil, onun, rü'yetullahı reddedenlerin delillerine karşı ortaya koyduğu itirazlar ele alınmıştır. Çalışma hazırlanırken daha çok klasik kaynaklarda metin analizi ve karşılaştırma yöntemlerine başvurulmuş, buna ilave olarak yeri geldikçe modern kaynaklardan da istifade edilmiştir. Araştırma sonucunda Sünnî rü'yetullah görüşünün büyük oranda Bâkullânî'nin

* Doç. Dr., Samsun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye, muzaffer.barlak@samsun.edu.tr, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0001-9086-4379>/ Assoc. Prof., Samsun University, Faculty of Theology, Department of Kalam, Samsun, Turkey, muzaffer.barlak@samsun.edu.tr, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0001-9086-4379>.

yaklaşımları çerçevesinde şekillendiği ve diğer Sünnî âlimlerin katkılarıyla gelişerek günümüze kadar ulaştığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Bâkıllânî, Ehl-i sünnet, Allah'ın görülmesi.

Ahl al-Sunnah's Defense of Rû'yatullah: The Case of Abû Bakr al-Bâqillânî

Extended Abstract

The Ahl al-Sunnah's view of rû'yatullah is that the sighting of Allah is intellectually possible and narrationally obligatory. Among the Ahl al-Sunnah, al-Bâqillânî was one of the first thinkers to address the issue of rû'yatullah systematically. While al-Bâqillânî, on the one hand, presented his own view of rû'yatullah with its evidences, on the other hand, he endeavored to prove the invalidity of the arguments of the opponents. So far, al-Bâqillânî's view of rû'yatullah has not been analyzed in a separate study. This study examines and evaluates al-Bâqillânî's objections to the rational and narrational arguments of those who deny that God will be seen. Al-Bâqillânî mentioned five rational and five narrative evidences as the arguments of his opponents. He tried to invalidate the rational arguments within the principles of reason and the narrational evidence by using holistic thinking, semantic analysis, and other narrational evidence.

The first of the intellectual evidences that al-Bâqillânî addresses is the claim that for a being to be visible, it must be like other visible beings. Al-Bâqillânî argued that this argument is invalid by explaining that commonality in one attribute does not entail commonality in all other qualities. The second rational evidence is the claim that if God is a visible being, He must be seen now. Al-Bâqillânî rejects this argument by stating that there is no such rational necessity and that God can prevent some beings from being seen at any given time by creating obstacles, just as in the case of preventing humans from seeing angels in the world. The third rational evidence is the claim that if one accepts that God is visible, some of Him would also be visible, which would be inappropriate for a being characterized by eternity. Al-Bâqillânî rejected this claim in light of the impossibility of using the terms "whole" or "part" about God. The fourth rational argument is the claim that while seeing God is the greatest blessing of paradise, if one deprives himself of this blessing, his status in paradise will be lowered, and such a situation would be unreasonable for the people of paradise. Al-Bâqillânî rejected it with the explanation that this would be the case for all the blessings in paradise in a similar way, so such reasoning would not be reasonable. The fifth rational evidence is the claim that if God is visible, it would be necessary to know His essence explicitly. Al-Bâqillânî objects to this claim by stating that we can only know God through His works and revealed attributes, and he emphasizes that the question of the nature of God is a common unknown for everyone.

When it comes to the narrative evidence, al-Bâqillânî first cites the verse that states that the eyes cannot perceive God as evidence for the rejection of rû'yatullah, and explains the invalidity of this claim within the framework that the concept of perception refers to a much more comprehensive comprehension than seeing. The second narrative evidence for the denial of rû'yatullah is the verse that states that the Israelites were denied their request to see God. Al-Bâqillânî tries to demonstrate the invalidity of this argument by stating that the rejection of this request was not due to the impossibility of rû'yah, but because of the stubborn attitude of the Children of Israel. The third narrational evidence is the verse in which God is reported to have said to Moses, "You can never see me." Al-Bâqillânî rejected this

argument because the negativity here is limited to the life of this world. The fourth narrational evidence is Moses' repentance for demanding to see God. Al-Bâqillânî rejected this argument, stating that this repentance was not because he insisted on the impossible, but because he witnessed a terrifying event. The fifth narrative evidence is that the Prophet 'Aishah denied that Allah can be seen. Al-Bâqillânî rejects this claim, stating that 'Aishah here refers to the life of the world.

This study determined that al-Bâqillânî developed coherent and evidence-based objections against those who denied that God can be seen. It has been observed that he built both his rational and narrative objections on solid foundations and made coherent objections to his opponents. It is also concluded that the Sunnî understanding of rü'yatullah was shaped mainly within the framework of al-Bâqillânî's approaches and developed with the contributions of other Sunnî scholars, and reached the present day.

Keywords: Kalâm, al-Bâqillânî, Ahl al-Sunnah, The sight of God.

Giriş

İslam düşünce geleneğinde ilahiyat bahisleri kapsamında tartışılan konulardan biri, Allah'ın görülmesi anlamına gelen rü'yatullah meselesidir.¹ Ehl-i sünnet kelimcileri, Allah'ı görmenin aklen mümkün olduğunu ve mü'min kulların ahirette rablerini mutlaka göreceklerini savunmaktadır.² Bu düşüncenin karşısında Cehmiyye, Şîa, Neccâriyye, Hâricîlerin bir kısmı, İslâm filozofları, Mu'tezile ve Mürce'î'nin çoğunluğundan oluşan bir grup ise Allah'ı görmenin aklen mümkün olmadığını ve bu dünyada da ahirette de Allah'ın asla görülemeyeceğini ileri sürmektedir.³

Eş'ariyye düşüncesinin öncü isimlerinden olan Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkullânî (ö. 403/1013),

¹ Abdülkadir Karahan, "Fuzûlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13/311-314.

² Nu'mân b. Sâbit Ebû Hanîfe, *İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 56, 74; Ebü'l-Hasan Eş'arî, *Kitâbü'l-Lüma' fi'r-reddi ehli'z-zeyğ ve'l-bida'*, ed. Hamude Gurabeh (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 2010), 63; Ebû Hâmid Gazzâlî, *el-İktisâd fi'l-i'tikâd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 41; Ebû Mansûr Muhammed Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, ed. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi (Ankara: İsam Yayınları, 2003), 120; Ebü'l-Mu'în Neseî, *Bahrü'l-keîlâm*, ed. Muhammed es-Seyyid Bersîcî (Amman: Dâru'l-Feth, 2014), 131; Ebü'l-Yûsuf Muhammed Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, ed. Hans Peter Linss (Kahire: Dâru İhyâ-i'l-Kütübî'l-Arabî, 1963), 77; Sadeddin Taftazânî, *Şerhu'l-Akâidi'n-Neseî*, ed. Ahmed Hicâzî Sakka (Kahire: Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye, 1988), 51.

³ Nûreddin Sâbûnî, *Kitâbü'l-Bidâye mine'l-kifâye fi'l-hidâye fi usûli'd-dîn*, ed. Fethullah Huleyf (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1969), 74; Kılıç Aslan Mavil, "Bir Mu'tezile-Mâtürîdiyye Tartışması - Rü'yatullah-", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/2 (2014), 450.

Ehl-i sünnet'in rü'yetullah görüşünü detaylı bir şekilde ele alan ilk düşünürlerdendir. Bâkılânî, rü'yetullah görüşünü iki aşamalı bir kurgu eşliğinde ortaya koymuştur. Bu aşamaların ilki, aklî ve naklî deliller getirmek suretiyle rü'yetullahın aklen mümkün ve naklen zorunlu olduğunu ispat etmektir.⁴ İkinci aşama ise rü'yetullahı reddedenlerin delillerine karşı geliştirdiği itirazlarla Allah'ın görüleceğini inkâr edenlerin iddialarını geçersiz kılmaktır.⁵

Daha önce başka bir araştırmacı tarafından müstakil bir çalışmada Bâkılânî'nin rü'yetullah görüşünün ele alınmadığı görülmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada Bâkılânî'nin rü'yetullah anlayışının ikinci aşaması, yani rü'yetullahı reddedenlerin delillerine karşı geliştirdiği itirazların incelenmesi uygun görülmüştür. Bu sayede Bâkılânî'nin rü'yetullah görüşüne dair literatürdeki önemli bir eksikliğin giderilmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Allah'ın görülmesinin mümkün olmadığını iddia eden farklı gruplara mensup birçok düşünür bulunmaktadır. Bu düşünürlerin her biri rü'yetullahı reddederken birçok farklı delile başvurmuştur. Bununla birlikte bu çalışmada rü'yetullahı reddedenlerin ileri sürdüğü bütün delillerin tespit edilmesi yoluna gidilmemiştir. Bunun yerine sınırlı bir araştırma alanı oluşturmak düşüncesiyle Bâkılânî'nin, muarızların delilleri olarak aktardığı argümanlar üzerinde durulmuştur.

Bâkılânî'nin, rü'yetullahı reddedenlerin delillerini aklî ve naklî deliller olmak üzere iki kategoride derlediği tespit edilmiştir. Bu derleme eşliğinde o, öncelikle muarızların mevcut veya muhtemel iddialarını, onların dilinden aktarmış ve ardından bu iddiaların her birini çürütmeye çalışmıştır. Bu çalışmada Bâkılânî'nin tasnifine uygun olarak rü'yetullahı reddedenlerin delilleri ve onun bu delillere yönelik itirazları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

⁴ Hasan Hüseyin Tunçbilek, "Ebû Bekir Bâkılânî Hayatı ve Bazı Kelâmî Görüşleri", *Akademik Araştırmalar Dergisi* IV/15 (2002), 17-18.

⁵ Bâkılânî'nin, rü'yetullah konusundaki düşüncelerini şu eserlerinin ilgili bölümlerinde bulmak mümkündür: Kādî Ebî Bekr Muhammed b. et-Tayyib Bâkılânî, *el-İnsâf fî mâ yecibu i'tikâduhû ve lâ yecûzu'l-cehlü bihi*, ed. Muhammed Zâhid Kevserî (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâs, 2000), 45-46; 170-186; Kādî Ebî Bekr Muhammed b. et-Tayyib Bâkılânî, *Kitâbü Temhîdül-evâil ve telhîsü'd-delâil*, ed. İmâdüddin Ahmed Haydar (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1987), 301-317.

1. Rü'yetullah Karşıtlarının Aklî Delillerine Bâkullânî'nin Eleştirisi

Allah'ın görülebileceğini reddedenler, rü'yetullahın naslarda yer alan bir vaad olmadığını ileri sürmekten daha ileri boyutta bir iddiaya girişmiş ve böyle bir işin akıl açısından imkânsız olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır.⁶ Bunun üzerine Bâkullânî de rü'yetullahın naslarda vaad edilen bir mükâfat olduğunu söylemekle yetinmemiş, Allah'ın görülmesinin mümkün bir iş olduğunu kanıtlama çabasına da girmiştir. Bu kapsamda burada öncelikle rü'yetullahı reddedenlerin öne sürdüğü aklî delilleri ve bu delillere karşı Bâkullânî'nin ortaya koyduğu aklî gerekçelerle oluşturulmuş itirazları ele alacağız.

1.1. Ancak Cisim Olanların Görülebileceği İddiası

Bâkullânî'nin ifade ettiğine göre rü'yetullahı reddedenlerin ileri sürdükleri aklî delillerin ilki, Allah'ın ancak diğer görülebilen varlıklarla aynı özelliklere sahip olması durumunda görülebileceğidir. Bu iddiaya göre eğer Allah'ın göz organıyla görülmesi mümkün olsaydı, O'nun cisim, cevher, araz, sonlu veya sınırlı olması, bir mekâna girmesi, bir şeyin karşısında, arkasında, sağında veya solunda olması ya da görülebilir özellikte olan diğer varlıklarla aynı türde olması gerekirdi. Çünkü insanlar gözle görülebilen bir nesneyi ancak bu şekilde görebilmektedir. Bütün bu özellikler Allah açısından imkânsız olduğuna göre, O'nun görülebilir olması da asla mümkün değildir.⁷ Buna göre Allah'ın görülmemesi, O'nun görülebilir nitelikte olmamasından dolayıdır.⁸ Bu delilin tipik bir örneğini Kâdî Abdülcebbar'da görmek mümkündür. Kâdî Abdülcebbar, görme eyleminin gerçekleşmesi için, görülecek olan nesnenin, gözün onu görebileceği bir yerde ve yönde bulmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte ümetin icmâsıyla mâlum olduğu üzere Allah'ın herhangi bir yerde veya yönde olmadığını da sözlerine eklemektedir. Bu iki yargıdan hareketle ulaşılan bir sonuç olarak Allah'ın görülmesinin imkânsız olduğunu ileri sürmektedir.⁹

⁶ Ebü'l-Hasan Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, ed. Abdülkerim Osman (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996), 253; Ebü'l-Hasan Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl (rü'yetü'l-bârî)*, ed. M. Mustafa Hilmi - Ebü'l-Vefa Gânîmî (Kahire: ed-Dâru'l-Misriyye, ts.), 4/140-172.

⁷ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 180-181.

⁸ Veysi Ünverdi, "Kâdî Abdülcebbar'ın Rü'yetullahın Reddine İlişkin Dayanakları", *Bilimname* 28/1 (2015), 209.

⁹ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, 4/140-144; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 248-

Bâkullânî'ye göre eğer böyle bir kıyas doğru olsaydı, buna benzer diğer birçok gerekçeyle Allah'ın rablığına inkâr edilmesi veya O'nun diğer yaratılmışlar gibi olduğunun kabul edilmesi gerekirdi. Çünkü insanlığın mevcut tecrübeleri ve gözlemleri çerçevesinde, bir varlığın yaratıcı vasfına sahip olabilmesi için, onun yaratma işini gerçekleştirmesine imkân veren cisimsel bir varlığının ve tabiatının olması, bir de bu işi yapmasını sağlayan âletlerinin bulunması gerekir. Bununla birlikte Müslümanların ortak kanaatine göre Yüce Allah bu tür niteliklerin hepsinden münezzehtir ve bu niteliklerin hiçbiri Allah hakkında söz konusu olamaz. O halde bir yandan yaratma işinin ancak bu niteliklerle birlikte söz konusu olabileceğini söyleyip bir yandan da Allah'ın bu niteliklerden münezzehe olduğunu iddia ettiğimizde ulaşacağımız kaçınılmaz sonuç, böyle bir yaratıcının asla var olamayacağı şeklindedir. Bu durumda ise âlemi yok iken var eden bir yaratıcının mevcut olduğu düşüncesi de artık geçersiz kılınmış olur.¹⁰

Bâkullânî aynı yaklaşımla benzer birçok kıyas yapılabileceğini belirtmekte ve böyle bir düşüncenin ne tür sonuçlara sürükleyeceğini farklı örnekler eşliğinde ortaya koymaktadır. Bu kapsamda ele aldığı örneklerden birini, ilim ve hayat sıfatları üzerinden kurgulamıştır. Buna göre bilen ve hayat sahibi olan herhangi bir varlık, ancak cisim, cevher veya araz olması açısından akledilebilir bir mahiyet kazanır. Allah'ın bilen (âlim), diri (hayy), bilinen ve mevcut olan bir varlık olduğu noktasında Müslümanlar arasında fikir birliği bulunmaktadır. Tıpkı Allah için söz konusu olduğu gibi insanlar da bilen, bilinen ve mevcut olan gibi bazı sıfatları taşımaktadır. Ancak bu sıfatları taşıyan herhangi bir insan, bu sıfatlara ilave olarak cisim, cevher, araz olma ve bir mekânda bulunma gibi sıfatları da taşımaktadır. Yüce Allah ise her ne kadar bu tür beşerî özellikleri taşıyor olmasa da bilen, bilinen ve mevcut olan gibi sıfatları taşımaktadır. Bu durum Allah'ın ve insanların bazı sıfatlar bakımından ortak özelliklere sahip olmalarının, onların bütün özelliklerinin aynı olmasını gerektirmeyeceğini ortaya koymaktadır. Öyleyse insanlarda bulunan birçok beşerî nitelikten müstağni olsa da insanlar için söz konusu olduğu gibi Allah'ın da görülebilen bir varlık olması imkânsız değildir.¹¹

250; Fatma Pınar, "Allah'ın Görülemeyeceği Görüşünün Temellendirilmesinde 'El-Muğnî' Örneği", *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (15 Aralık 2019), 270.

¹⁰ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 181; Bâkullânî, *Temhîdül-evâil*, 314-315.

¹¹ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 181; Bâkullânî, *Temhîdül-evâil*, 314-315.

Bâkullânî'nin buradaki akıl yürütmesi, karşı görüş sahiplerinin konuyu indirgemeci bir yaklaşımla ele aldıklarını açığa çıkarmakta ve mantık açısından belirgin bir hataya düştüklerini göstermektedir. Nitekim tecrübelerimizin de gösterdiği üzere iki varlığın belli bir veya birkaç özellik bakımından benzer olmaları, bu varlıkların her bakımdan aynı olmalarını gerektirmez. Öyleyse Allah ve insanın görülebilir olma açısından birbirlerine benzer olsalar da onların diğer bütün özellikler bakımından birbirlerinden farklı olmaları gayet mümkündür. O halde Allah'ın görülmesinin mümkün olduğunun kabul edilmesi, O'nun her bakımdan, görülebilen diğer varlıklar gibi olmasını zorunlu kılmaz.

1.2. Şimdi Görülmeyen Varlığın Hiçbir Zaman Görülemeyeceği İddiası

Rü'yetullahı reddedenlerin aklî delilleri kapsamında Bâkullânî'nin ele aldığı faraziyelerden bir diğeri de Allah'ın görülebilen bir varlık olduğunun kabul edilmesi durumunda, O'nun şu anda da görülmesinin gerekli olacağı şeklindedir. Bâkullânî'nin aktarımına göre rü'yetullahı reddedenler Allah'ın görülemeyeceğini kanıtlamak üzere şöyle bir akıl yürütmeye başvurabilirler: “Eğer Yüce Allah görülebilen bir varlık olsaydı veya O'nu görmek mümkün olsaydı, O'nu şu anda da görürdük. Çünkü Yüce Allah'ın, kendisini görmeye mâni olan engellerle nitelendirilmesi imkânsızdır. Nitekim Yüce Allah şeffaflık, incelik, perdelenme, uzaklık veya görmeye engel olan diğer hiçbir unsura maruz kalmakla nitelendirilemez. Şayet Allah'ın görülmesi mümkün olsaydı, bu engellerin hiçbirinin hiçbir şekilde O'na etki edememesi sebebiyle O'nu şu anda da görmemiz gerekirdi.”¹²

Bâkullânî, karşı iddia sahiplerinin dile getirebilecekleri bu hususların hiçbirinin rü'yete engel teşkil etmediğini söylemektedir. Bunun gerekçesini ise meleklerin ontolojik tabiatları üzerinden açıklamaktadır. Ona göre meleklerde, onlardan başka hiçbir varlıkta olmayan bir nayiflik ve letâfet vardır. Bununla birlikte melekler birbirlerini görürler. Ölmek üzere olan kişi de ruhunu teslim edeceği sırada melekleri görebilir. Yine Peygamberimiz de (as) Cebrail (as) ona vahyettiği

¹² Bâkullânî, *el-İnsâf*, 181; İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Abdülmelik Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, ed. Mahmud Yusuf Musa - Ali Abdülmun'im Abdülhamid (Mısır: Mektebetü'l-Hanci, 1950), 178; Fahreddin Râzî, *Ana Meseleleriyle Kelâm ve Felsefe el-Muhassal*, çev. Eşref Altaş (İstanbul: Klasik Yayınları, 2019), 168-169.

esnada onu görmüştür. Bütün bu örnekler incelik, şeffaflık ve letâfetin rü'yete engel olacağı iddiasını geçersiz kılmaktadır.¹³

Bâkıllânî, uzaklığın da rü'yete engel olmayacağını ifade etmektedir. Uzaklarda bulunan cisimleri görebiliyor olmamızı bu iddiasının delili olarak ileri sürmektedir. Nitekim ona göre gökyüzü, yıldızlar ve gezegenler insanlara en uzak varlıklar oldukları halde insanlar onları görebilmektedir. Bu durum uzaklığın görmeye engel olmadığına delâlet etmektedir.¹⁴ Ona göre hangi özelliğe sahip olursa olsun perde de rü'yete engel değildir. Çünkü Yüce Allah'ın makamı ile yaratılmışlar düzeyi arasında kat kat perdeler olduğu halde Allah, aşağısının aşağısında olanı da görmektedir. Aynı şekilde hüdhüd kuşu da önünde birçok perde olduğu halde yerin altındaki suyu görmektedir. O halde rü'yetullahı reddedenlerin rü'yete engel olduğunu söyledikleri hususların tamamı geçersizdir.¹⁵ Bâkıllânî, sıraladığı bu gerekçelerle rü'yetullahın aklen imkânsız bir iş olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bunun ardından ise asıl soruya dönmüş ve Allah'ı görmek aklen mümkün olduğu halde O'nu şu anda niçin göremediğimiz konusuna odaklanmıştır.

Bâkıllânî'ye göre bu sorunun cevabı, Allah tarafından herhangi bir varlığa verilen idrak gücü veya idrak eksikliği ile ilgilidir. Daha açık bir ifadeyle Allah Teâlâ'yı şu anda görmemize engel olan şey, görülebilir olan varlıkların bir kısmını görmemize engel olan idrak eksikliğidir. Eğer Allah bizde bir idrak yaratırsa, görülebilir nitelikte olan ama bizim daha önce göremediğimiz herhangi bir varlığı bu idrak sayesinde artık görebiliriz. Ona göre bunun gibi durumları hâlihazırda zaten yaşamaktayız. Örneğin içimizden birinin bir yakınına ölüm meleği geldiğinde bu kişi o meleği o anda görmez. Ama bu melek kendisine geldiğinde onu görebilir. Bu durumun tek sebebi, kişinin kendisinden başkası ölürken Yüce Allah'ın onun gözünde ölüm meleğini idrak etme gücünü yaratmamış olması, kendi ölümü

¹³ Bâkıllânî, *el-İnsâf*, 181-182; Bâkıllânî, *Temhîdül-evâil*, 315-316; Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, 180.

¹⁴ Bâkıllânî, *el-İnsâf*, 182. Bâkıllânî'nin bu açıklamasını isabetli görmek güçtür. Zira görme olayı, gözün görme kapasitesi, görmeye konu olan nesnenin boyutu ve göz ile nesne arasındaki mesafe gibi pek çok unsura bağlı olarak gerçekleşmektedir. Buradan hareketle gözden çok uzakta olsa bile boyutunun büyüklüğünden dolayı herhangi bir nesnenin görülmesi mümkün olabilirken göze yakın olsa bile çok küçük olan bir nesnenin görülememesi de söz konusu olabilmektedir.

¹⁵ Bâkıllânî, *el-İnsâf*, 182.

sırasında ise böyle bir idrak gücünü onda yaratmış olmasıdır. At, kedi ve diğer pek çok hayvan için de aynı durum söz konusudur. Onlar, gecenin zifiri karanlığında herhangi bir nesneyi veya kişiyi görebilirken biz insanlar bunları göremeyiz. Herkesin farkında olduğu üzere bu durumun tek sebebi, Yüce Allah'ın, onların gözlerinde bu şartlarda görmelerini sağlayacak bir idrak yaratması, bizim gözlerimizde ise bu şekilde görmeyi sağlayacak bir idrak yaratmamasıdır. Tıpkı bu örneklerde olduğu gibi Yüce Allah bu dünyada iken O'nu görmemizi sağlayacak bir idrakı bizim gözlerimizde yaratmamıştır. Bununla birlikte Yüce Allah cennetinde O'nu görmemizi sağlayacak olan bir idrâkı bizim için yaratacak ve O'nu görmemizin yolunu açacaktır.¹⁶

Bâkullânî, idrak gücü ile ilgili bu açıklamasını pekiştirmek üzere karşı görüş sahiplerinin ileri sürebileceği bir varsayımı da gündemine almakta ve bu kapsamda şöyle bir soru ile yüzleşmektedir: “Mademki herhangi bir şeyi görebilmek veya görememek idrak ile ilgilidir o halde Yüce Allah'ın zerreyi görebileceğimiz ama aynı zamanda fil gibi büyük cüsseli bir varlığı göremeyeceğimiz bir idrakı bizim için yaratması mümkün müdür yoksa değil midir?”¹⁷

db | 1053

Bâkullânî, Yüce Allah'ın kudreti açısından böyle bir durumun gayet mümkün olduğunu söyler ve aslında buna benzer hadiselerin zaten yaşandığını ifade eder. Örneğin Peygamberimiz (as) namaz kılarken cennet ve cehennem ona gösterilmiştir. Ama sahabiler de aynı esnada onun arkasında namaz kılıyor olmalarına rağmen onlar cennet ve cehennemi görememişlerdir. Cennet ve cehennem yaratılmış varlıkların en büyüklerinden olduğu halde Peygamberimiz (as) duvarın yüzeyinde hem cenneti hem de cehennemi görmüştür. Peygamberimizin (as) ashâbı ise onun elbisesindeki zerreyi veya gömleğinin rengini bile gördükleri halde Peygamberimizin (as) gördüğü bu görüntüyü görememişlerdir. Öyleyse anlaşılan odur ki bu olayda Peygamberimiz (as), ashâbının görmediğini görmekle ayrıcalıklı kılınmıştır.¹⁸

Bâkullânî, Allah'ın irade ve kudretini merkeze alan klasik Eş'arî algısını¹⁹ yansıtacak biçimde konuyu izah etmektedir. Bu kapsamda

¹⁶ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 182.

¹⁷ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 182.

¹⁸ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 182-183.

¹⁹ Muzaffer Barlak, *İslam Düşünce Geleneğinde Tanrı Anlayışları -I- Eş'arîler* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020).

o, "Allah her şeye kâdirdir"²⁰ âyetine referansta bulunarak Yüce Allah'ın, bizim gözlerimizde küçük bir zerreyi idrak etme kudretini yaratırken kocaman bir fili idrak etme konusunda bir engel var etmesinin gayet mümkün olduğunu ifade etmektedir.²¹

Bâkılânî, böyle bir yaklaşımın insanları nasıl emniyetsiz bir ruh haline sürükleyebileceğini de görmüş ve bu hususa da değinme ihtiyacı hissetmiştir. Nitekim Allah'ın her şeye kâdir olduğu söylemi çerçevesinde; etrafımızda her an her şeyin olabileceği, aslında hiçbir standart işleyişin bulunmadığı ve sebep-sonuç ilişkisi zinciri diye bir olgudan bahsedilemeyeceğini iddia etmek mümkün hale gelebilir. Ancak Bâkılânî böyle bir yaklaşımı tasvip etmediğini beyan etmekte ve bu tür örnekler üzerinden hayata bakışın bir tür paranoyaya dönüştürülmesinin doğru olmayacağını vurgulamaktadır. Bu kapsamda örneğin karşımızda duran, ona baktığımız ve onu idrak ettiğimiz küçük bir cismin yanında, belki de var olan ama bizim onu görmediğimiz fillerin, develerin ve akan nehirlerin bulunduğu gibi bir şüpheyi her an içimizde tutmamızın isabetli olmayacağını vurgulamaktadır. Bâkılânî'ye göre bu tür varsayımları hayatın merkezine koymak, ancak cehâlet ve anlayış kıtlığı olarak nitelendirilebilir. Çünkü Allah'ın gücü açısından mümkün olan her şeyin hemen şu anda gözlerimizin önünde var olmasının gerekli olduğunu söyleyemeyiz. Nitekim eğer böyle bir durum gerekli olsaydı, örneğin daha dünyada iken cennet ve cehennemin bizim önümüzde ve hemen yanı başımızda bulunmasını da gerekli görmek zorunda kalırdık. Zira Yüce Allah'ın gücü buna yeter. Aynı şekilde Yüce Allah'ın, bugün bir erkek ve bir kadından meydana gelmeksiz bir insan yaratması da O'nun kudreti açısından mümkündür. Bununla birlikte aramızda şu anda böyle bir insanın var olduğunu düşünmemiz veya bu konuda sürekli bir şüphe hali içinde kalmamız doğru değildir. Sonuç olarak Bâkılânî'ye göre Allah'ın kudreti açısından mümkün olan her şeyin endişesini her an içimizde hissetmemiz veya bu konuda şüphe içinde kalmamız gerekmez.²²

Bâkılânî'nin bu konudaki yaklaşımının kanaatimizce de isabetli olduğunu ifade etmemiz gerekir. Nitekim hayatın sünnetullah denilen ilkeler çerçevesinde ve belli bir nedensellik kurgusu eşliğinde devam ettiğini her an müşahade etmekteyiz. Buradan hareketle normal

²⁰ Âl-i İmrân 3/29.

²¹ Bâkılânî, *el-İnsâf*, 183.

²² Bâkılânî, *el-İnsâf*, 183; Bâkılânî, *Temhîdül-evâil*, 316-317.

hayat akışının değişmez sebep-sonuç ilişkileri örgüsünden ibaret olduğunu söylemek ise, bazı kişileri, başta mucizeler olmak üzere nass ile sabit olan pek çok olağanüstü tecrübeyi inkâr etme veya aşırı yorum ile değerlendirme gibi bir yola sürükleyebilmektedir. Hâlbuki Bâkullânî'nin ortaya koyduğu bu yaklaşımla hem normal seyirde devam eden hayatı hem de olağanüstü formda meydana gelen istisnai olayları sünnetullah dairesi içinde görmek gayet mümkündür. Zira olağanüstü olayların istisnai olması, onları sünnetullah dışında değerlendirmeyi gerektirmez. Burada asıl olan, Allah'ın uygun zamanda uygun olan şeyi yaratmasıdır. Ancak Bâkullânî'nin bu tutumunun sistem içi tutarlılık kapsamında isabetli olmadığını da belirtmek gerekir. Nitekim Eş'arî sistemiğinde nedensellik olgusu kabul edilmemektedir.²³ Hâlbuki Bâkullânî'nin buradaki vurgusu nedensellik düşüncesini ifade etmekte olup, bu durum Eş'arîlik adına sistem içi bir tutarsızlık izlenimi uyandırmaktadır.

1.3. Allah'ın Görülmesi Halinde Parçalarının da Görülebileceği İddiası

Bâkullânî, rü'yetullahı reddedenlerin muhtemel delillerinden birini şöyle aktarmaktadır: “Eğer Yüce Allah görülebilen bir varlık olsaydı, bu durumda O'nun tamamı veya bir kısmı görülebilir, denilmesi mümkün olurdu.”²⁴ İslam inancına göre Allah'ın sonsuz ve sınırsız bir varlık olduğu hesaba katıldığında, O'nun bölünüp parçalanabilecek bir varlık olarak tasavvur edilmesi ve bir kısmının görülebileceğinin ifade edilmesi, eksik sıfatlardan münezzeh olan ilah düşüncesine gölge düşürmektedir. Bundan dolayı Bâkullânî bu muhtemel iddiayı geçersiz kılacak bir çözüm önerisi arayışına girmiştir.

Bâkullânî'ye göre böyle bir sözü söylemek imkânsızdır. Çünkü “كل (tamamı)” ve “بعض (bir kısmı)” kelimeleri, ancak bütüne veya parçaya sahip olan bir varlık hakkında kullanılabilir. Allah Teâlâ ise bütün veya parça ile nitelendirilmekten münezzehdir. Eğer Allah'ın bütün veya parçayla nitelendirilmesi mümkün olsaydı, O'nun bütünü- nün veya bir kısmının görülebileceğini söylemek, tıpkı O'nun bütünü- nün veya bir kısmının bilinebileceğini söylemek gibi olurdu. Bâkullânî'ye göre bu tür nitelendirmelerin hiçbirinin Allah hakkında

²³ Ebû Hâmid Gazzâlî, *Tehâfütü'l-felâsife*, ed. Maurice Bouyges (Beyrut: Imprimerie Catholique, 1927), 195-196.

²⁴ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 184; Bâkullânî, *Temhîdü'l-evâil*, 315.

kullanılması mümkün değildir. Müslümanlar olarak biz, Allah'ı bütün veya parça olarak değil, bir, tek, eşsiz ve ihtiyaçsız olarak bildiğimizi söyleriz. Çünkü Yüce Allah "O'na benzer hiçbir şey yoktur"²⁵ şeklinde buyurmuştur. Bilme ile ilgili olarak söz konusu olan bu durum aynı şekilde görme için de söz konusudur. Buna göre biz, Allah'ı bir, tek, eşsiz ve ihtiyaçsız olarak gördüğümüzü söyleriz.²⁶

Kâdî Abdülcebbar bu konuyla ilgili olarak ziyâde ve noksan kavramlarına vurgu yapmaktadır. Ona göre eğer Allah'ın görülmesi mümkün olsaydı, O'nun belli bir cüssesinin olduğunun kabul edilmesi gerekirdi. Çünkü fazlalık veya noksanlık ancak bir cüssenin var olması durumunda düşünülebilecek vasıflardır. Bu ise Allah'ın hâdis bir varlık olmasını gerektirir. Nitekim cüsse, ancak hâdis varlıklar için düşünülebilecek bir niteliklerdir. Sadece hâdis varlıklar için mümkün olan bir niteliğin Allah'a ait olduğunun kabul edilmesi durumunda, hâdis varlıkların taşıdıkları diğer özelliklerin Allah'a yakıştırılması uygun hale gelecektir. Bu durumda hâdis varlıklardaki bütün kusurlar da Allah'a ait nitelikler olarak düşünülebilecektir. Bu varsayımların hiçbirisi Allah hakkında doğru olmayacağına göre O'nun bir cüssesinin bulunduğunu ve fazlalık veya noksanlığın O'na izafe edilebileceğini söylemek nasıl imkânsız ise O'nun görülebileceğini söylemek de tıpkı bunlar gibi imkânsızdır.²⁷

Buradaki tartışmada Kâdî Abdülcebbar'ın indirgemeci bir yaklaşımla "görme" eylemini göz organı ve cisim arasındaki etkileşimle sınırlandırdığını görüyoruz. Bâkullânî'nin de işaret ettiği üzere Allah'ın, şahit âlemde tanıyıp bildiğimiz hiçbir şeye benzemediğini kabul ettiğimizde, O'nun, bizim bildiğimiz varlıklara benzediğini ifade edemeyiz. Bu durumda şahit âleme kıyasla Allah'ın ontolojik olarak görülebilir veya görülemez bir varlık olduğunu iddia etmek hiçbir şekilde kanıtlanabilir bir düşünce olmayacaktır. Bundan dolayı böyle bir akıl yürütme üzerinden Allah'ın görülemeyeceğini ileri sürmek çok da makul durmamaktadır. Buradan hareketle bu tartışmada Allah'ın görülmesinin imkânını savunan Bâkullânî'nin yaklaşımını, muarızlarının yaklaşımına kıyasla daha uygun bir yol olarak nitelendirebiliriz. Nitekim böyle beşerî bir gerekçeyle, ontolojik mahiyetine dair fikir sahibi olmadığımız bir âlemde, keyfiyetine dair hiçbir şey

²⁵ eş-Şûrâ 42/11.

²⁶ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 184; Bâkullânî, *Temhîdül-evâil*, 315.

²⁷ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 276.

bilmediğimiz bir varlığın görülemeyeceğini varsaymak, cüretkâr bir tutum olarak görülmektedir.

1.4. Rü'yetullah'tan Ayrı Düşmenin Cennet Nimetini Eksilteceği İddiası

Bâkîllânî, rü'yetullahı reddedenlerin ileri sürebilecekleri aklî bir delil olarak şöyle bir varsayımı da ele almıştır: “Eğer cennetlikler rablerini belli bir müddet görecektir ve bu görmenin ardından görmeyeceklerse, cennettekilerin nimetlenme durumu eksilmiş olacak ve onlar en üst makamda iken buradan daha aşağıda bulunan bir mertebeye düşürülmüş olacaklardır. Hâlbuki cennetliklerin bir nimete ulaştıktan sonra o nimetten mahrum edilmeleri mümkün değildir.”²⁸

Bâkîllânî, Allah'ın görüleceğini reddetmek noktasında bu delilin geçerli bir gerekçe olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü ona göre, nimetlerden mahrum kalmak, ancak kişinin yüksek bir seviyeyi arzu etmesi ama düşük bir seviyede kalması veya gerek üstün gerekse sıradan lezzetler noktasında zevk almayı istemesi ama bu zevke ulaşamaması şeklinde olur. Cennetlikler söz konusu edildiğinde ise onlar nimetlenme konusunda zaten zirve noktaya ulaşmışlardır. Çünkü onlar dilediklerinde rablerini görebilme, dilediklerinde de lezzet verici şeylerle meşgul olma makamındadırlar. Dolayısıyla Allah'ı görmekten uzak oldukları esnada onların nimetlenme hallerinde herhangi bir eksiklik olmaz.²⁹

Bâkîllânî, Eş'arî okulunun yaklaşımı çerçevesinde bu soruya verilebilecek alternatif bir cevabın bulunduğunu da sözlerine eklemektedir. Bu cevap, Eş'arî algıdaki irade anlayışı üzerinden kurgulanmıştır. Şöyle ki Eş'arî düşünürlere göre kulun iradesi, Allah'ın iradesine tâbidir. Öyleyse cennetlikler, ancak Allah'ın, kendileri için dilediği şeyi dileyebileceklerdir. Yani onlar, cennetteki bütün hâllerinde rablerine tâbidirler. Allah onların kendisini görmelerini dilediğinde onlar da Allah'ı görmeyi diler ve bundan lezzet alırlar. Allah onların lezzetlerle baş başa kalmalarını dilediğinde ise onlar da lezzetlerle baş başa kalmayı dilerler. Bu durumda cennetlikler, hiçbir koşulda nimetten mahrum kalma gibi bir hâle maruz bırakılmamış olurlar.³⁰

²⁸ Bâkîllânî, *el-İnsâf*, 184.

²⁹ Bâkîllânî, *el-İnsâf*, 184.

³⁰ Bâkîllânî, *el-İnsâf*, 184.

Bâkıllânî, diğer bir alternatif olarak bu soruya cennetliklerin Peygamberimizle (as) münasebetleri çerçevesinde de cevap verilebileceğini ifade etmektedir. Buna göre cennetlikler, bir tür cennet nimeti olarak Peygamberimizle (as) de bir araya gelecek ve ona da bakacaklardır. Onunla bir araya gelmek ve ona bakmak, hûrilerle bir araya gelmekten, cennet saraylarında bulunmaktan ve hûrilerle saraylara bakmaktan daha değerlidir. Peygamberimize (as) bakmak, diğer cennet nimetlerinden daha büyük ve daha kıymetli olsa da cennetlikler Peygamberimize (as) baktıktan sonra saraylarına ve nimetlerine döndüklerinde artık hûrilerle ve saraylarla meşgul olacaklar, Peygamberimize (as) bakmaktan uzak kalmış olacaklardır. Tıpkı bunun gibi Allah Teâlâ'ya bakmak her şeyden daha üstün ve daha değerli olsa da O'nun cennette görülmesinin ardından diğer nimetlerle meşgul olmak gayet mümkün olup, böyle bir durumun herhangi bir şekilde mahrumiyet olarak değerlendirilmesi doğru değildir.³¹

1.5. Allah'ın Görülebilirliğinin Mahiyet ve Mekân Nispetini Gerektireceği İddiası

1058 | db

Görme eyleminin gerçekleşebilmesi için görmeye konu olan belirgin bir varlığın mevcut olmasının gerekliliği tecrübemizle sabit olan bir husustur. Bâkıllânî, rü'yetullahı reddedenlerin bu konuyla ilgili bir sorgulama içerisine girebileceklerini söylemekte ve bu bağlamda Allah'ın mahiyetine dair bazı sorularla yüzleşmek gerekebileceğini vurgulamaktadır. Allah'ın mahiyeti ile ilgili olarak ele alınması gereken bu sorular, Allah'ın neliği, nasıllığı ve nerede olduğuna ilişkindir.

Bâkıllânî, bu soruları ayrı ayrı değerlendirme yoluna gitmiştir. İlk olarak Allah'ın neliğine yönelik soruyu gündemine almış ve şayet "Allah Teâlâ görüleceğine göre O'nun ne olduğunu bize söyleyin" diye bir soru gelirse, öncelikle bu soruyla kastedilen mananın tam olarak açıklanması gerektiğini ifade etmektedir. Ardından da bu soruyla kastedilen muhtemel manaları tek tek ele almakta ve her biri için uygun gördüğü cevapları ortaya koymaktadır. Bâkıllânî'ye göre eğer "O nedir?" sorusuyla, Allah'ın sûreti, cinsi, uzunluğu, genişliği ve bunun dışında Allah açısından caiz olmayan diğer şeyler kastediliyorsa, bilinmelidir ki Allah, sûret, cins, uzunluk ve genişlik sahibi değildir. Nitekim Allah yarattıklarına, yarattıkları da Allah'a hiçbir

³¹ Bâkıllânî, *el-İnsâf*, 185.

şekilde benzememektedir. Yok eğer “O nedir?” sorusuyla Allah’ın adının ne olduğu kastediliyorsa, O’nun adı Allah, Rahman, Rahim, Hayy ve Kayyûm’dur. Eğer “O nedir?” sorusuyla Allah’ın ne yaptığı kastediliyorsa, O’nun işi adalet, iyilikte bulunmak, nimet vermek, gökler, yer ve onların arasında bulunanların hepsidir. Eğer “O nedir?” sorusuyla Allah’ın varlığını gösteren şeyin ne olduğu kastediliyorsa, O’nun varlığının delili, sağlam olarak gerçekleştirdiği fiillerinde ve kâinatı yönetmesinin kusursuzluğunda görülüp müşahade edilen her şeydir.³²

Öyle görünüyor ki Bâkullânî, verdiği cevap ile aslında bu sorunun Allah’ın mahiyetine ilişkin bir soru olduğuna dikkat çekmektedir. Oysa insanlar olarak bizlerin bu dünyada Allah’ı ancak eserleri ve bildirilen sıfatları üzerinden tanıyabileceğimizi vurgulamaktadır. O’nun mahiyetini idrak etme söz konusu edildiğinde ise böyle bir talebin hiç kimse için isabetli bir talep olmayacağına işaret etmektedir.³³ Böylece bu sorunun rü’yetullahı mümkün görenler için de sorun teşkil eden bir konumda bulunmayacağını zımnen ortaya koymaktadır.

db | 1059

Bâkullânî, ikinci olarak Allah’ın nasıllığına ilişkin soruya odaklanmaktadır. Bu kapsamda şayet “Allah Teâlâ görüleceğine göre O’nun nasıl olduğunu bize söyleyin” diye bir soru gelirse, bu soruyu soranlara karşı şöyle bir açıklama ile cevap verilebileceğini ifade etmektedir: Eğer “O nasıldır?” sorusuyla Allah’ın nelerden oluştuğu, hangi biçime sahip olduğu veya hangi cins olduğu kastediliyorsa, O bir araya getirilmiş olmadığı gibi, O’nun bir biçimi veya cinsi de yoktur. Eğer “O nasıldır?” sorusuyla Allah’ın hangi sıfat üzere olduğu kastediliyorsa, O kadîmdir (ezeli), âlimdir (bilen), kâdirdir (güç yetiren), mütekellimdir (konuşan), semîdir (işiten), basîrdir (gören), mürîddir (irade eden). Eğer “O nasıldır?” sorusuyla Allah’ın mahlukâtına karşı davranışının nasıl olduğunu kastediyorsanız, O’nun mahlukâtına karşı davranışı, iyilik yapmak, adil olmak, lütfetmek ve nimet vermektir.³⁴

³² Bâkullânî, *el-İnsâf*, 185.

³³ Allah’ın mâhiyeti hakkında konuşmanın imkânı ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Rıza Korkmazgöz, “Mâtürîdî Kelâmında Allah’ın Zâtının Mâhiyeti Tartışmaları Bağlamında Allah Hakkında Konuşmanın İmkânı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 25/1 (31 Mart 2025), 643-678.

³⁴ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 185.

Burada da Bâkıllânî yine Allah'ın zâtına değil de fiillerine ve sıfatlarına odaklanmak gerektiğine dikkati çekmekte, O'nun mahiyetini konu edinen herhangi bir sorunun, sadece rü'yetullahın imkânını savunanlar için değil, herkes için ortak bir bilinmeyen olduğunu ifade etmiş olmaktadır. Buna göre rü'yetullahı mümkün veya imkânsız görmek, bu tür bir soruya cevap verme zorunluluğunu doğuran bir etkiye sahip değildir. Nitekim Allah'ın görülmeyeceğini söyleyen de görüleceğini söyleyen de bu söylemini Allah'ın mahiyetini bilmiş olarak dile getiriyor değildir.

Bâkıllânî son olarak Allah'ın nerede olduğu sorusunu ele almıştır. Allah'ın görüleceğini reddedenler şayet “mademki Allah görülen bir varlıktır, öyleyse nerededir?” diye sorarlarsa onlara şöyle cevap verilebileceğini söylemektedir: Eğer “O nerededir?” sorusuyla Allah'ın mertebesi, yüceliği ve azametinin niteliği kastediliyorsa, O şu âyetlerde kendisini nitelendirdiği gibidir: “O, kullarının üstünde tam bir tasarrufa sahiptir.”³⁵ “Rahmân olan Allah arşa istivâ etmiştir.”³⁶ “Gökteki ilâh da O'dur, yerdeki ilâh da O'dur.”³⁷ “Çünkü rabbın her şeyi yakından izlemektedir.”³⁸ Eğer “O nerededir” sorusuyla kastedilen, Allah'ın hangi mekânda yer tuttuğu ise bilinmelidir ki Allah Teâlâ herhangi bir mekânın O'nu kuşatabileceği bir varlık değildir.³⁹

Bâkıllânî'nin aktardığı hâliyle rü'yetullahı reddedenlerin aklî delilleri bunlardan ibarettir. Ona göre bu delillerin hiçbiri Allah'ın görülemeyeceğini kanıtlayacak bir mahiyette değildir. Bâkıllânî aklî delillerin ardından rü'yetullahı reddedenlerin naklî delillerini ele alıp incelemiş ve bu delillerin her biri ile ilgili değerlendirme yaparak, bu nasların hiçbirinin aslında rü'yetullahı reddetmek için geçerli bir gerekçe oluşturmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında rü'yetullahı reddedenlerin naklî delilleri ve Bâkıllânî'nin bu deliller üzerine dile getirdiği itirazlar ele alınacaktır.

³⁵ el-En'âm 6/18, 61.

³⁶ Tâhâ 20/5.

³⁷ ez-Zuhruf 43/48.

³⁸ el-Fecr 89/14.

³⁹ Bâkıllânî, *el-İnsâf*, 185.

2. Rü'yetullah Karşıtlarının Naklî Delillerine Bâkullânî'nin İtirazları

Aklî deliller Allah'ın görülmesinin aklen mümkün olup olmadığı kapsamında ele alınırken naklî deliller daha çok Allah'ın ahirette görülüp görülmeyeceğine odaklanmaktadır. Bu kısımda Bâkullânî'nin ele aldığı kadarıyla rü'yetullahı reddedenlerin naklî delillerini aktaracak ve bunun ardından da bu delillere karşı Bâkullânî'nin yönelttiği itirazları ortaya koyup değerlendireceğiz.

2.1. Gözlerin Allah'ı İdrak Edemeyeceğinin Bildirilmesi (el-En'âm 6/103)

Rü'yetullahı reddedenlerin en önemli dayanaklarından biri, Allah'ın gözler ile idrak edilemeyeceğini açık bir şekilde ortaya koyan şu âyettir: “Gözler O'nu idrak edemez, hâlbuki O, gözleri idrak eder.”⁴⁰ Bâkullânî, rü'yetullahı reddedenlerin bu âyet ile delil getirip şöyle bir itirazda bulunabileceklerini ifade etmektedir:

“Yüce Allah bir âyetinde, 'O, gökleri ve yeri yoktan var edendir. O'nun nasıl çocuğu olabilir?’⁴¹ demek suretiyle kendisini övmüştür. Tıpkı bu âyette olduğu gibi 'gözler O'nu idrak edemez' âyetinde de Allah'ın kendisini övmesi durumu söz konusudur. Yüce Allah gözlerin kendisini idrak edemeyeceğini söylemek suretiyle kendisini methetmişken nasıl olur da Allah'ın ahirette görüleceği söylenebilir.”⁴²

db | 1061

Bu âyeti rü'yetullahın reddi için delil olarak kullananlardan biri, Kâdî Abdülcebbâr'dır. Ona göre bu âyet açık olarak Allah'ın görülmeyeceğini ortaya koymaktadır. Nitekim idrak kelimesi, göz kelimesiyle birlikte kullanıldığında ancak “görmek” anlamını ifade eder. Buradaki kullanım da tam olarak bu şekilde olup, âyette yer alan idrak kelimesi görmek anlamında anlaşılmalıdır. Ayrıca Allah Teâla bu âyette kendisinin bütün mahlukâtı görmesiyle birlikte, mahlukâttan hiçbirinin O'nu görememesiyle övünmektedir. Bu durumda rü'yeti mümkün görmek, Allah'ın buradaki övünme gerekçesini ortadan kaldırmak anlamına gelecektir. Bu ise âyetteki murâd-ı ilâhîyi geçersiz

⁴⁰ el-En'âm 6/103.

⁴¹ el-En'âm 6/101.

⁴² Bâkullânî, *el-İnsâf*, 175. Karşılaştırınız: Ebü'l-Hasan Eş'arî, *el-İbâne an usûlî'd-diyâne* (Beyrut: Dâru İbn Zeydün, ts.), 28-30; Abdülkâhir Bağdâdî, *Usûlû'd-dîn* (İstanbul: Matbaatü'd-Devle, 1928), 101-102.

kılacaktır. Kâdî Abdülcebbâr'a göre bu hususlar, bu âyet ile rü'yetullahın imkânsızlığının ortaya konulduğunu göstermektedir.⁴³

Bâkullânî, bu âyeti rü'yetullahın reddine delil olarak kullananlara birkaç şekilde cevap verilebileceğini söylemiştir. Bu cevapların ilkinde Bâkullânî, âyetin methetmeye konu olan kısmına odaklanmıştır. Ona göre Yüce Allah'ın bu sözünde övgünün söz konusu olduğu tek yer, "O, gözleri idrak eder" kısmıdır. Zira bir şeyin gözler ile idrak edilememesi, o şeyin övgüye lâyık olduğu anlamına gelmez. Nitekim gözler, ma'dûmu da idrak edemez. Ma'dûmun gözlerle idrak edilememesi, onun övülmesini gerektirmez. Aynı şekilde esanslar, hoş kokular veya bunlara benzer diğer arazların büyük bir kısmı da gözlerle görülmezler. Gözlerin bu tür varlıkları idrak edemiyor olması, onların övgüye lâyık varlıklar olduğu anlamına gelmez. O halde bu âyette övgüye konu olan husus, gözlerin Allah'ı idrak edememesi değil, Allah'ın bütün gözleri idrak etmesidir.⁴⁴

Bâkullânî'ye göre şayet Allah bu âyette hem bütün gözleri idrak etmesi hem de hiçbir gözün onu idrak edememesi ile övünmüş olsaydı, övündüğü bu iki özelliğin her biriyle, birbirinden bağımsız olarak övünmesi gerekirdi. Nitekim buna örnek teşkil eden bir âyette şöyle buyrulmuştur: "Allah güç ve hikmet sahibidir."⁴⁵ Yine benzer bir örnek de şöyledir: "Allah ilim ve kudret sahibidir."⁴⁶ O'na göre ister tek başına söylensin ister başka bir kelimeye eklenerek söylensin, bu âyetlerde anılan iki vasıftan her biri, birbirinden bağımsız birer övgü ifadesidir. Görülmemek ise övünülecek bir husus değildir. O halde bu âyetten hareketle Allah'ın görülmemekle övündüğünün söylenmesi de isabetli bir yaklaşım olmaz.⁴⁷

Bâkullânî, bu delile itiraz sadedinde başka bir cevap olarak, bu âyetin karşı görüş sahiplerine delil teşkil etmediğini, hatta onların aleyhine delil olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre âyette yer alan "O, gözleri idrak eder"⁴⁸ ifadesi rü'yetullahı reddedenlerin aleyhine

⁴³ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, 4/144-148; Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 235; Murat Memiş, "Rü'yetullah Tartışmalarına Metodolojik Bir Bakış", *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 4/2 (25 Aralık 2020), 66-67.

⁴⁴ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 176; Bâkullânî, *Temhîdü'l-evâil*, 303-304.

⁴⁵ el-Bakara 2/209, 220, 228, 240, 260; el-Enfâl 8/10, 49; et-Tevbe 9/71; Lokman 31/27.

⁴⁶ en-Nahl 16/70.

⁴⁷ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 176; Bâkullânî, *Temhîdü'l-evâil*, 304.

⁴⁸ el-En'âm 6/103.

bir delil niteliğindedir. Yüce Allah bu cümle ile görülebilen varlıkların tamamını gördüğünü kastetmektedir. Çünkü Allah'ın kendisi mevcut olduğu ve görme gücüne sahip bulunduğu gibi, mevcut olan ve görülmesi mümkün olan diğer şeyleri görmeye de kâdirdir. Fakat O, her şeyi gördüğü ve kendisinin görülmesi de aslen mümkün olduğu halde, gören her bir varlığın aynı zamanda görülmesine rağmen, kendisinin görülmemesiyle övünmektedir. Daha açık bir ifadeyle Allah, gözlerimizde O'nu görmemize mâni olacak bir engel yaratmak sûretiyle onu idrak etmemizi engellemiştir. Öyleyse burada övgüye konu olan özellik, Allah'ın aslında görülebilen bir varlık olduğu halde, kendisinin görülmesini engelleyebilmesi hususundadır. Bundan dolayı bu âyetteki övgü, Allah'tan başka varlıkların değil, sadece kendisinin buna kâdir olmasına yöneliktir. Elbette buradaki görme, keyfiyeti meçhul, diğer görmelere benzemeyen ve nasıl olduğu bizim katımızda belli olmayan bir şekilde gerçekleşecektir.⁴⁹

Bâkullânî, rü'yetullahı reddeden gruplar içerisinde Mu'tezile'ye özgü bir cevabının olduğunu ifade etmektedir. Bâkullânî'nin bildirdiğine göre Basra Mu'tezilesi, ancak yaratılmış varlıkların arazlarının bulunabileceğini kabul etmekte, bundan dolayı bir tür araz olarak kabul ettikleri görme sıfatının Allah'a izâfe edilmesini reddetmektedir. O halde onlara göre bu âyetten geçen "idrak" kelimesi ile rü'yet anlamının kastedilmiş olması mümkün değildir.⁵⁰ Bâkullânî'nin belirttiği bu ayrımı Mu'tezilî âlim Kâdî Abdülcebbar da teyid etmektedir.⁵¹ Bu durumda Bâkullânî'ye göre Basra Mu'tezilesi açısından bu âyetin rü'yetullahın reddi için delil teşkil etmesi söz konusu olamaz. Bağdat Mu'tezilesine göre ise Yüce Allah hiçbir şeyi görmez; O, varlıkları ancak bilir. Öyleyse burada idrak ile kastedilen mana ancak ilim, yani bilmektir. Dolayısıyla onlara göre bu âyetin anlamı, "Yüce Allah gözleri bilir, gözler ise Yüce Allah'ı bilmez" şeklinde olur. Bu durumda Bağdat Mu'tezilesi açısından da bu âyetin rü'yetullahın reddi için delil teşkil etmesi söz konusu olamaz.⁵²

Bâkullânî, bu iddiaya karşı ortaya koyduğu diğer bir itirazda, âyetten geçen "idrak" kelimesinin anlamına odaklanmıştır. Bâkullânî'ye göre bu âyetten rü'yetullah konusu ile ilgili herhangi bir

⁴⁹ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 176; Bâkullânî, *Temhîdül-evâil*, 305.

⁵⁰ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 176-177; Bâkullânî, *Temhîdül-evâil*, 306.

⁵¹ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 168.

⁵² Bâkullânî, *el-İnsâf*, 176-177; Bâkullânî, *Temhîdül-evâil*, 306.

delil yoktur. Çünkü Yüce Allah, bu âyette “gözler O’nu göremez” dememiş, “gözler O’nu idrak edemez”⁵³ demiştir. Bilindiği üzere idrak etmek, görmekten daha kapsamlı bir manayı ifade eder. Çünkü idrak, bir şeyi bütün yönleriyle kuşatmak demektir. Oysa Yüce Allah, yönlerinin bulunmasıyla veya herhangi bir yönde bulunmakla nitelendirilemez. Buradan hareketle Yüce Allah’ın idrak edilemediği, ama görülmesinin mümkün olduğu anlaşılır.⁵⁴

Bâkullânî’ye göre buradaki durum, Yüce Allah’ın, melun Fırvun’la ilgili olarak bildirdiği şu söze benzemektedir: “boğulma gerçeği Fırvun’u her tarafından kuşatınca... (حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ)”⁵⁵ Bu âyette geçen “idrak” kelimesi, kuşatmak manasında anlaşılmalıdır. Çünkü suda boğulmak, görülmekle değil, ancak kuşatılmakla nitelendirilir. Mü’min kişi de tıpkı bunun gibi Rabbini görmeyle nitelendirilebilir ama O’nu tam olarak kuşatıp idrak etmeyle nitelendirilemez. Yine buradaki durum tıpkı bizim “Rabbimizi biliyoruz” diyemememize rağmen, “Rabbimizi çepeçevre kuşatıyoruz” diyemememize benzer. Buna göre nasıl ki kuşatmak, bilmekten daha kapsamlı bir anlam ifade ediyorsa, aynı şekilde idrak etmek de görmekten daha kapsamlı bir anlam ifade etmektedir.⁵⁶

Bâkullânî, bu âyetin anlaşılmasıyla ilgili olarak, Kur’an’da yer alan herhangi bir âyetin parçacı bir yaklaşımla ele alınmaması gerektiği hususuna da vurgu yapmaktadır. Ona göre herhangi bir konuda Allah’ın murâdının tespit edilebilmesi için birbiriyle ilişkili olan nasların birlikte değerlendirilmesi ve uzlaştırılması gerekir. Örneğin Yüce Allah bir âyetinde “bil ki, Allah’tan başka ilah yoktur”⁵⁷ derken, başka bir âyetinde de “onların bilgisi Allah’ı kuşatamaz”⁵⁸ buyurmaktadır. Burada bir yandan Allah’ı bilmek emredilirken bir yandan da insanların Allah’ı gereğince bilemeyecekleri söylenmektedir. Yine Yüce Allah bir âyetinde “oysa o gün bir kısım yüzler rablerine

⁵³ el-En’âm 6/103.

⁵⁴ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 177. Krş. Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, 126-127; İmâmü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî Abdülmelik Cüveynî, *Lüma’u’l-edille fî kavâ’idi akâidi ehli’s-sünne ve’l-cema’a*, ed. Fevkiyye Hüseyin Mahmud (Mısır: el-Müessesetü’l-Misriyyetü’l-Âmme li’t-Te’lîf ve’l-Enba’ ve’n-Neşr, 1965), 103-104.

⁵⁵ Yunus 10/90.

⁵⁶ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 177.

⁵⁷ Muhammed 47/19.

⁵⁸ Tâhâ 20/110.

bakarak mutlulukla parıldayacaktır”⁵⁹ derken, başka bir âyetinde “gözler O’nu idrak edemez”⁶⁰ şeklinde buyurmaktadır. Burada da ilk bakışta bir tezat var gibi görünmektedir. Bâkullânî’ye göre bunun gibi durumlarda âyetleri birlikte değerlendirip bir uzlaştırma yolu aranmalıdır. Nitekim yukarıda aktarılan ve birbirleriyle çelişiyor gibi görülen bu âyetlerin de birlikte değerlendirilip uzlaştırılabileceğini ve bu yolla şöyle bir manaya ulaşılabilceğini ifade etmektedir: “Allah bilinendir ama kuşatılan değildir; görülendir ama idrak edilen değildir.”⁶¹

Bâkullânî’ye göre “gözler O’nu idrak edemez”⁶² âyeti ile “oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parıldayacaktır”⁶³ âyetini uzlaştırmanın başka bir yolu daha vardır. Bu yol, dünyada iken Allah’ın idrak edilemeyeceği ama ahirette O’nun görüleceği şeklindedir. Buna göre bu iki âyetten hareketle şöyle bir yargıya ulaşmak mümkün olur: “Ahirette Yüce Allah’ı idrak etmek mümkün olmakla birlikte, dünyada iken gözler O’nu idrak edemez.” Böyle bir yaklaşımla ele alındığında hem bu iki âyetin birbiriyle tezat oluşturmadığı ortaya konulmuş hem de Allah’ın ahirette görüleceği iddiası kanıtlanmış olmaktadır.⁶⁴

db | 1065

Bâkullânî’ye göre, “gözler O’nu idrak edemez”⁶⁵ âyetiyle ilgili başka bir açıklama, bu âyette kastedilenlerin mü’minler değil, kâfirler olduğu şeklindedir. Buna göre Allah’ı idrak edemeyecek olan gözler, mü’minlerin gözleri değil, kâfirlerin gözleridir. Çünkü ona göre Yüce Allah’ın “oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parıldayacaktır”⁶⁶ âyeti ile “gerçek şu ki onlar, o gün elbette rablerinden mahrum kalacaklardır”⁶⁷ âyeti ancak bu şekilde uzlaştırılabilir. Nitekim perde denilen şey mü’minler için değil kâfirler için olunca, aynı şekilde rü’yet de kâfirler için değil, mü’minler için söz konusu olmuş olur.⁶⁸

⁵⁹ el-Kıyâmet 75/22-23.

⁶⁰ el-En’âm 6/103.

⁶¹ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 177.

⁶² el-En’âm 6/103.

⁶³ el-Kıyâmet 75/22-23.

⁶⁴ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 177.

⁶⁵ el-En’âm 6/103.

⁶⁶ el-Kıyâmet 75/22-23.

⁶⁷ el-Mutaffifin 83/15.

⁶⁸ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 177-178.

Bâkullânî, bu âyet ile ilgili diğer bir açıklamanın da maddî âlem ile ahiret âlemi arasındaki fark üzerinden ortaya konulabileceğini ifade etmektedir. Bu açıklamaya göre yaratılmışların gözleri dünyada da ahirette de Allah'ı idrak edemez. Çünkü bu gözler son bulmak üzere yaratılmıştır. Ahirette mü'minlerin Allah'ı görmeleri için onlara mevcut gözlerinden farklı bir göz yaratılabilir. Bu göz, yok olup gitmeyecek ve bâki olacak bir göz olur. Böylece bâki olan göz, bâki olan Allah'ı görebilir.⁶⁹

Bâkullânî'ye göre "gözler O'nu idrak edemez. O ise gözleri idrak eder"⁷⁰ âyetinin, "Gözler, Allah'ı herhangi bir yönde idrak etmezler veya onu bir cisim, bir biçim, bir mekânda yer tutmuş ya da bir şeyin içine hulul etmiş olarak idrak etmezler. Ama Allah, gözleri, bütün bu sıfatlar üzere idrak eder" şeklinde yorumlanması da mümkündür. Böyle bir vurgunun amacı, Hristiyanları, Müşebbiheyi veya Yüce Allah'ı O'nun şânına lâayık olmayan herhangi bir sıfatla nitelendiren kişinin görüşünü reddetmektir.⁷¹

1066| db

Gözlerin Allah'ı idrak edemeyeceğini ifade eden âyet ile ilgili olarak Bâkullânî'nin ortaya koyduğu bu yorumlar, bu âyet üzerinden rü'yetullahın reddedilmesinin isabetli olmayacağı hissini uyandırabilecek bir nitelikte görülmektedir. Bu yorumlar içerisinde özellikle idrâkın, rü'yetten daha kapsamlı olduğu şeklindeki görüş, dil ve mantık açısından ikna edici bir etkiye sahip gibi görünmektedir. Dolayısıyla rü'yetullahı reddedenlerin bu âyet üzerinden görüşlerini delillendirmeye çalışmaları, onlara sağlam bir temel sunmamaktadır.

2.2. İsrailoğullarının Allah'ı Görme Taleplerinin Reddedilmesi (en-Nisâ 4/153)

Rü'yetullahı reddedenlerin delillerinden biri de İsrailoğullarının Hz. Musa'dan Allah'ı görmeyi talep ettiklerini ve bu taleplerinin Allah tarafından reddedildiğini haber veren âyettir. Yüce Allah bu âyette meâlen şöyle buyurmuştur: "*Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. Onlar bundan daha büyüğünü Mûsâ'dan istemişler, 'Bize Allah'ı apaçık göster' demişlerdi de bu haksız davranışları yüzünden onları hemen yıldırım çarpmıştı.*"⁷² Bâkullânî'nin ifade

⁶⁹ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 178.

⁷⁰ el-En'âm 6/103.

⁷¹ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 178.

⁷² en-Nisâ 4/153.

ettiğine göre rü'yetullahı reddedenler, bu âyette Allah'ı görmek isteyenlerin bu isteklerinin reddedilmesini ve üstüne bir de cezalandırılmalarını, O'nun görülemeyeceğine dair açık bir delil olarak değerlendirmişlerdir.⁷³

Bâkullânî'ye göre bu âyet, rü'yetullahı reddedenleri destekleyen bir delil değildir. Çünkü Yüce Allah İsrailoğullarının bu talebini rü'yetullahın imkânsız olması sebebiyle reddetmemiştir. Allah'ın, onların talebini reddetmesi ve onları cezalandırması, onların inatçılık ederek pervasız bir tutum sergilemeleri sebebiyledir. Nitekim Yüce Allah onların gökten bir kitap indirilmesi şeklindeki taleplerini de kabul etmemiştir. Mâlumdur ki gökten kitap indirilmesi imkânsız bir iş değildir. Aslında Peygamberimizin (as) muhatapları da büyüklendikleri, inatçılık ettikleri ve kendisinin peygamberliği konusunda insanları şüpheyi düşürmeye çalıştıkları için inkâr etmişlerdir. Tıpkı burada Peygamberimizin (as) muhatapları için söz konusu olduğu gibi İsrailoğullarının bu isteklerinin reddedilmesi de bu işin imkânsız olması sebebiyle değil, onların inatçılıkları sebebiyledir.⁷⁴

Kureyşlilerin Peygamberimizden (as) taleplerini konu alan başka bir âyet de buradaki açıklamayı desteklemektedir. Bu âyette bildirildiğine göre Kureyşliler şöyle söylemişlerdir: “Sen bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça, senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmadıkça veya sen göğe çıkmadıkça asla sana inanmayacağız.”⁷⁵ Bu âyette sayılanların hepsi aklen mümkün olan işlerdir. Ancak Yüce Allah onların bu taleplerini de reddetmiş, inatçılık yapıp yalanlamak tarzında bir talep olması bakımından onların bu isteklerini dikkate almamıştır. Aynı şekilde onların Hz. Musa'dan (as) rablerini görmeyi talep etmeleri de böyle inat etme tarzında bir talep olduğu için Yüce Allah onların bu isteğini reddetmiştir. Dolayısıyla bu âyet üzerinden rü'yetullahın imkânsız olduğunun kanıtlanması mümkün değildir.⁷⁶

Literatüre bakıldığında Mu'tezile'nin, bu âyete dayanarak Allah'ın görülmesinin imkânsız olduğunu ileri sürdüğünü görmek mümkündür. Örneğin Kâdî Abdülcebbâr bu âyette Allah'ı görmeyi talep edenin Hz. Musa değil, onun kavmi olduğunu ifade etmektedir. Buradan hareketle Allah'ı görmeyi istemenin aslında Kur'ân'da

⁷³ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 178; Bâkullânî, *Temhîdül-evâil*, 309-310.

⁷⁴ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 178; Bâkullânî, *Temhîdül-evâil*, 309-310.

⁷⁵ el-İsrâ 17/90-93.

⁷⁶ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 179; Bâkullânî, *Temhîdül-evâil*, 309-311.

cüretkârlık olarak değerlendirildiğine işaret etmektedir. İki âyet ile de bu düşüncesini desteklemektedir. Bunların ilki, "Hani, Ey Mûsâ! Bize Allah'ı açıkça göstermedikçe sana asla inanmayacağız, demiştiniz"⁷⁷ meâlindeki âyet; ikincisi de "İçimizden, câhillerin işledikleri yüzünden bizi helâk eder misin?"⁷⁸ meâlindeki âyettir. Bu âyetler göstermektedir ki bu istek Hz. Musa'nın isteği değildir ve buradan doğan günah da onun günahı değildir. Yıldırım ile cezalandırma hususuna gelince Kâdî Abdülcebbâr'a göre yıldırım düşmesi, Allah'ı görmeyi talep etmenin vahametinin karşılığı olarak gelen bir ceza değildir. Bu olay, musibet türünden kullara gönderilen diğer imtihanlar gibi sıradan bir sınamadan ibarettir.⁷⁹

Olay örgüsü kapsamında değerlendirildiğinde Kâdî Abdülcebbâr'ın bu yorumlarının isabetli olmadığını ifade etmek mümkündür. Nitekim ilk olarak her ne kadar kavmi talep etmiş olsa da Hz. Musa da Allah'ı görme talebini O'na arz etmekten imtina etmemiştir. İkinci olarak, âyetteki sıralamadan hareketle yıldırım hadisesinin herhangi bir imtihan olmadığı ve bunun aksine Allah'ı görme talebinin karşılığında onların maruz kaldığı belirgin bir ceza olduğu rahatça anlaşılabilecek bir açıklıktadır. Bu hususlardan dolayı Kâdî Abdülcebbâr'ın buradaki yorumlarının uygun olmadığını, bunun karşısında Bâkıllânî'nin bu âyete yaklaşımının daha tutarlı bir görünüm arz ettiğini ifade etmek mümkündür.

2.3. Hz. Musa'ya "Beni Asla Göremeyeceksin" Şeklinde Vahyedilmesi (el-A'râf 7/143)

Kur'ân'da bildirildiğine göre Hz. Musa, "Rabbim, bana kendini göster, sana bakayım" şeklinde bir talep ile Yüce Allah'ı görmek istemiş, Yüce Allah ise bu talebe cevap olarak Hz. Musa'ya "Beni asla göremeyeceksin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durursa, o zaman beni görebilirsin" şeklinde cevap vermiştir. Bunun ardından meydana gelen hadise ise Kur'ân'da şöyle ifade edilmiştir: "Rabbi dağa tecelli edince, onu paramparça ediverdi."⁸⁰

Bu âyet, rü'yettullahı reddedenler tarafından Allah'ın asla görülemeyeceğinin delili olarak ileri sürülmüş ve onun, iki açıdan

⁷⁷ el-Bakara 2/55.

⁷⁸ El-A'râf 7/155.

⁷⁹ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 263-264.

⁸⁰ el-A'râf 7/143.

rü'yetullahın reddine delâlet ettiği ifade edilmiştir.⁸¹ Bunların ilki, âyette yer alan “لَنْ تَرٰنِي” (beni asla göremeyeceksin)” ifadesidir. Nitekim bu ibaredeki olumsuzluğu ifade etmek üzere kullanılan “لَنْ” edatı, ebedilik anlamını içermektedir. Allah Teâla'nın, kendisinin görülemeyeceğini ifade ederken bu edatı kullanması, O'nun görülmesinin hiçbir zaman ve hiçbir koşulda gerçekleşmeyeceğini ifade etmektedir.⁸²

Rü'yetullahı reddedenlere göre, bu âyetin,rü'yetullahın imkânsızlığına delâlet eden ikinci yönü ise Allah'ın görülmesinin, dağın yerinde durması şartına bağlanmış olmasıdır. Kâdî Abdülcebbâr'a göre âyette söz konusu edilen şart, dağın hareketli iken yerinde durması şeklinde bir anlamda olup, çelişik bir durumu ifade eder. Buna göre aslında bu ifadeyle kastedilen mana, tıpkı “onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler”⁸³ âyetindeki mana gibidir. Yani bu ifade ile bu işin asla gerçekleşmeyeceği mecaz bir anlatımla ifade edilmiştir.⁸⁴

Bâkullânî bu hususların ikisine de değinmekte ve söz konusu delilleri geçersiz kılacak açıklamalar yapmaktadır. Birinci hususla ilgili olarak verdiği cevap, bu âyetinrü'yetullahı mutlak olarak imkânsız kılmayacağı çerçevesinde şekillenmektedir. Çünkü Bâkullânî'ye göre “sen beni asla göremezsın” cümlesi,rü'yetin imkânsız olduğunu değil, bu talep esnasında veya dünyada gerçekleşmeyeceğini ifade etmektedir.⁸⁵ Nitekim eğer bu cümle ilerü'yetin mutlak anlamda imkânsız olduğu kastedilmiş olsaydı, Yüce Allah bu cümleyi böyle söylemezdi. Bunun yerine, “beni görmek asla mümkün değildir” şeklinde bir cümle kullanırdı. Ayrıca ona göre “ebediyyen” kelimesiyle birlikte kullanılsa bile, Arapça'daki “لَنْ (len)” harfi,rü'yetin dünyada ve ahirette mümkün olmamasını gerektirmez. Nitekim Yüce Allah Yahudiler hakkında, “Kendi elleriyle yapıp ettikleri işler sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir.”⁸⁶ şeklinde buyurmuştur. Yani bu âyete göre İsrailoğulları asla ölümü temenni etmeyeceklerdir. Bu ifade onların dünyada da ahirette de ölmeyi temenni etmeyeceklerini gerektirmez. Çünkü Yüce Allah şu sözüyle onların

⁸¹ Memiş, “Rü'yetullah Tartışmalarına Metodolojik Bir Bakış”, 74.

⁸² Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 264-265.

⁸³ el-A'râf 7/40.

⁸⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 265.

⁸⁵ Bâkullânî, *Temhîdü'l-evâil*; Bâkullânî, *Temhîdü'l-evâil*, 306-307.

⁸⁶ el-Bakara 2/95.

cehennemde iken ölmeyi temenni edeceklerini haber vermektedir: “Ey Mâlik, rabbin bizim işimizi bitirsin! diyecekler.”⁸⁷ Burada bu cehennemliklerin kastettikleri şey, ölümdür. Arapça’daki “لن (len)” harfi, kendisine “ابد (ebed)” kelimesinin bitişmesine rağmen kendisinden bahsedilen şeyin dünyada ve ahirette olmayacağını gerektirmediğine göre, âyetle geçen “لن (len)” harfine, “ابد (ebed)” kelimesi bile eklenmemişken bu harfin ahiretteki imkânsızlığı gerektireceğinin düşünülmesi doğru olmayacaktır.⁸⁸

Her ne kadar bu açıklama isabetli görünse de Bâkılânî açısından burada bir tutarsızlık olduğunu ifade edenler de olmuştur.⁸⁹ Nitekim ona göre miraç gecesinde Peygamberimiz (as) Yüce Allah’ı baş gözüyle görmüştür.⁹⁰ Ancak şunu ifade etmek gerekir ki miraç hadisesinin Peygamberimiz (as) hayattayken gerçekleşmiş olması, bu olayın kesin olarak dünyada gerçekleştiğini ifade etmek için yeterli değildir. Nitekim bu olay, bizlerin nasıl ve nerede gerçekleştiğini tam olarak bilmediğimiz bir sır hüviyetindedir. Bundan dolayı Bâkılânî’nin bu görüşünün doğrudan tutarsızlık olarak nitelendirilmesi, kanaatimizce isabetli bir yaklaşım olmayacaktır.

İkinci hususla ilgili olarak Bâkılânî’nin yaptığı açıklama ise Kâdî Abdülcebbar’ın mecaz anlama odaklanan yaklaşımının aksine, gerçek anlama odaklanmaktadır. Bâkılânî’ye göre Yüce Allah bu âyetle rü’yetin gerçekleşmesini aklen mümkün olan bir işe bağlamıştır. Eğer rü’yet imkânsız olsaydı, Yüce Allah onun gerçekleşmesini mümkün olan bir işe bağlamazdı. Gerçekleşmesi mümkün olan bu iş, dağın yerinde durmasıdır. Dağın yerinde durması mümkün işler kategorisinde bulunduğu göre buradan hareketle rü’yetin de caiz olduğu sonucuna ulaşılır.⁹¹

2.4. Hz. Musa’nın Allah’ı Görmeyi İstemesinden Dolayı Tövbe Etmesi

Kur’ân’da bildirildiğine göre Hz. Musa (as) Yüce Allah’ı görmeyi istemiş, bu talebinin ardından dağ paramparça olmuş ve bu olayın dehşetiyle bayılıp düşmüştür. Ayılıp kendine gelince “sana tövbe

⁸⁷ ez-Zuhuruf 43/77.

⁸⁸ Bâkılânî, *el-İnsâf*, 172.

⁸⁹ Cağfer Karadaş, *Bâkılânî’ye Göre Allah ve Âlem Tasavvuru* (Bursa: Arasta Yayınları, 2003), 128.

⁹⁰ Bâkılânî, *el-İnsâf*, 170.

⁹¹ Bâkılânî, *el-İnsâf*, 173.

ettim ey rabbim!”⁹² demiştir. Rü'yetullahı reddedenlere göre Hz. Musa'nın (as) bu tövbesi rü'yetullahın imkânsızlığına işaret eden bir delildir. Nitekim tövbe etmek, ancak bir hata işlemekten dolayı olur. Hz. Musa (as) da rü'yeti talep etmesinden dolayı hata ettiğini anlamış ve bundan dolayı tövbe etmiştir.⁹³

Bâkullânî'ye göre bu iddiaya birkaç şekilde cevap verilebilir. Bu cevaplardan biri, buradaki tövbenin Allah'ı görmeyi isteme fiiline mahsus bir bağışlanma talebi olmadığı şeklindedir. Buna göre Hz. Musa (as) dağın paramparça kılınması karşısında korku halindeki herhangi bir insanın söylediği gibi “sana tövbe ettim”⁹⁴ demiştir. Bu durum tıpkı içimizden birinin şiddetli bir gök gürültüsü duyduğu, koyu bir karanlık gördüğü veya korkunç bir durumla karşılaştığı esnada tövbe ve istiğfara sığınmasına benzemektedir. Yahut Hz. Musa (as), aldığı olumsuz karşılıktan dolayı korkuya kapılmış ve tövbe edilecek bir günahı bulunmadığı halde tövbe etmiştir.⁹⁵

Bâkullânî'nin bu iddiaya yönelik başka bir cevabı da Hz. Musa'nın (as), Allah'ı görmeyi talep ettiği esnada, onu kaplayan sıkıntı sebebiyle “sana tövbe ettim”⁹⁶ cümlesini dile getirdiği şeklindedir. Bu durum, bizden birinin bir deniz yolculuğunda çektiği sıkıntılardan dolayı “bir daha denize açılmaktan tövbe ettim” demesine benzer. Ona göre Hz. Musa (as), haddini aşır cüretkârlık yaptığını düşünmesi veya Yüce Allah'ın ahiret için murâd ettiği bir nimeti dünyada elde etmeye çalışmış olmasından dolayı duyduğu mahcubiyetin bir ifadesi olarak da tövbe etmiş olabilir.⁹⁷

Mu'tezilî düşünürler bu âyetteki tövbe hadisesine Bâkullânî'nin ifade ettiğinden farklı bir biçimde yaklaşmışlardır. Örneğin Kâdî Abdülcebbar ve diğer bir Mu'tezilî düşünür olan İbnü'l-Melâhimî, muhtemelen bir peygamberin Allah'ı görmeyi istemesinin, rü'yetullahın reddi düşüncesine zarar vereceğinden endişe duyarak buradaki tövbenin Allah'ı görme isteğiyle ilgili olmadığını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre Hz. Musa'nın tövbe etmesinin sebebi, Allah'ı görmeyi

⁹² el-A'râf 7/143.

⁹³ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 173; Bâkullânî, *Temhîdü'l-evâil*, 307.

⁹⁴ el-A'râf 7/143.

⁹⁵ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 173; Bâkullânî, *Temhîdü'l-evâil*, 307.

⁹⁶ el-A'râf 7/143.

⁹⁷ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 174; Bâkullânî, *Temhîdü'l-evâil*, 307-308.

dilemiş olması değil, kavminin isteğini, Allah'tan bu konuda izin almadan O'na arz etmiş olmasıdır.⁹⁸

Burada farklı çekincelerle rü'yetullahı hem kabul eden tarafın hem de reddeden tarafın tövbe hadisesini Allah'ı görmeyi talep etmekle ilişkilendirmekten sakındıkları görülmektedir. Açıkçası bu noktada her iki ekolün de savunmacı bir yaklaşımla hareket ettikleri ve bundan dolayı bağlamdan uzaklaştıkları söylenebilir. Nitekim ilk bakışta bu âyette vurgulanan hususun Allah'ı görme talebi olduğu ve tövbenin de bu taleple ilişkili olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Ancak öyle görünmektedir ki her iki yaklaşımın müellifleri de mezhebî muhafazakarlık tavrı çerçevesinde bağlam dışına doğru savrılmışlardır. Böyle bir tutum konjonktürel olarak anlamlı görülebilirse de nesnel bilim anlayışı açısından eleştiriye açık bir görünüm arz etmektedir.

2.5. Hz. Aişe'nin Rü'yetullahı Nefyeden Rivayeti

1072 | db

Rü'yetullahı reddedenler, Allah'ın ahirette görüleceğine ilişkin olarak sahabe icmâsının bulunmamasını, rü'yetullahın reddi için bir delil olarak değerlendirmiştir. Örneğin Kâdî Abdülcebbâr bu konuyla ilgili olarak Hz. Ali (ra) ve önde gelen diğer sahabilerden Allah'ın görülmesini reddeden pek çok rivayet geldiğini bildirmiştir. Özellikle de Hz. Ali'nin (ra) hutbelerinde rü'yetin Allah'tan nefyedildiğini vurgulayan birçok ibarenin bulunduğunu söylemiştir.⁹⁹

Kâdî Abdülcebbâr, rü'yetullahın imkânını nefyeden rivayetlerden birini doğrudan aktarmıştır. Bu rivayete göre Hz. Peygamber (as), “Muhammed Rabbini gördü” sözünü duyduğunda, “bu sözden dolayı tüylerim diken diken oldu” demiş ve bu ifadeyi üç kere tekrar ettikten sonra şöyle söylemiştir: “Kim, Muhammed'in, rabbini gördüğünü iddia ederse, Allah'a büyük bir iftirada bulunmuş olur.” Ayrıca bu sözü söyledikten sonra Hz. Peygamberin (as), “Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir.”¹⁰⁰ meâlindeki âyeti okuduğu bildirilmiştir.¹⁰¹

⁹⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 263-264; Mehmet Fatih Özerol, “Mutezile Kelâmcısı İbnü'l-Melâhimî'ye Göre Allah'ın Görülmesi Meselesi (Rü'yetullah)”, (2020), 185.

⁹⁹ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 267-268.

¹⁰⁰ eş-Şûrâ 42/51.

¹⁰¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîh*, ed. 'Izzuddîn Dali vd. (Beyrut:

Bâkullânî, farklı bir biçimde aktarılmış olsa da aynı manayı yansıtan benzer bir rivayeti ele alıp incelemiştir. Bâkullânî'nin aktardığı haliyle, ilgili rivayette geçen bu sözler Hz. Peygambere (as) değil, Hz. Aişe'ye aittir ve ilgili rivayet şöyledir: Hz. Aişe'nin (ra) kız kardeşinin oğlu Abdullah b. Zübeyr, Hz. Aişe'ye (ra), “anneciğim, Muhammed (as) Rabbini gördü mü?” diye sormuş, Hz. Aişe (ra) bu soruya, “Ey kız kardeşimin oğlu, senin bu sorunla tüylerim diken diken oldu” şeklinde cevap vermiştir. Bu cevabın ardından da “Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile, dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir”¹⁰² âyetini okumuştur.¹⁰³

Bâkullânî, rü'yetullahın reddi için bu rivayeti delil olarak ileri sürenlerin, bu rivayet üzerinden şöyle bir iddiada bulunduklarını aktarmaktadır: “Bu haberde bizim görüşümüze delil olan nokta, Hz. Aişe'nin bu sözü büyük bir cüretkârlık olarak değerlendirmesi ve Yüce Allah'ın görülmesinin söz konusu olmadığını belirtmesidir. Bu da bize, Allah'ın görülmesinin imkânsız olduğunu göstermektedir.”¹⁰⁴ Bâkullânî, bu rivayet üzerinden Allah'ın görülmesinin imkânsız olduğunu iddia edenlere karşı birkaç şekilde cevap verilebileceğini söylemiştir.

Bâkullânî prensip olarak İslam ümmetinin ve âlimlerin icmâsının hüccet teşkil ettiği kanaatinde olup,¹⁰⁵ ona göre rü'yetullah konusundaki sahabe icmâsı, rü'yetullahın başlıca delillerindendir. Yukarıdaki rivayetin ise bu icmâyı bozan bir etkisi yoktur. Nitekim Hz. Aişe (ra) bu cümleye karşı çıkarken Hz. Peygamber'in (as), rabbini görmesine değil, O'nu ne ile gördüğüne karşı çıkmıştır. Bu durumda Hz. Aişe'ye göre Peygamberimiz (as), Allah'ı baş gözüyle değil, kalbiyle görmüştür. Hz. Aişe dışındaki sahabilere göre ise Hz. Muhammed (as), rabbini hem kalple hem de baş gözüyle görmüştür. Böylece rü'yetin nasıl

Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015), “Bed'u'l-halk”, 7; “Tefsîr”, 53; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîh*, ed. Yâsir Hasen vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2016), “İmân”, 287; Bu hadisle ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bakınız: Bünyamin Erul, “Eleştiren ve Eleştirilen Bir Sahabî Olarak Hz. Aişe”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/İDEKTA (Temmuz 2021), 58-59.

¹⁰² eş-Şûrâ 42/51.

¹⁰³ Ebü İsmâ Muhammed Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, ed. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996). “Tefsîru'l-Kur'ân”, 7, (No: 3068).

¹⁰⁴ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 179.

¹⁰⁵ Taha Nas, “İcmâ Teorisi ve Bâkullânî'nin Etkisi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/30 (15 Aralık 2014), 7.

gerçekleştiği konusunda sahabiler arasında görüş birliğinin bulunmadığı ama Yüce Allah'ı görmenin mümkün olduğu konusunda onların icmâ ettikleri anlaşılmış olur. Öyleyse onlar, Yüce Allah'ın görüleceği konusunda icmâ etmiş, Peygamberimizin (as), Yüce Allah'ı ne ile gördüğü konusunda ise ayrılığa düşmüşlerdir.¹⁰⁶ Öyleyse bu rivayet karşı görüş sahiplerinin lehine değil, aleyhine delildir.

Bâkullânî'ye göre bu itiraza yönelik olarak verilebilecek diğer bir cevap da Hz. Aişe'nin, Yüce Allah'ın görülmesini mutlak olarak inkâr etmediği, ancak dünyada iken göz organının görmesi suretiyle O'nun görülmesine karşı çıktığı şeklindedir. Bundan dolayıdır ki hem Peygamberimiz (as) hem Hz. Aişe'nin bizzat kendisi hem de diğer pek çok sahabe Yüce Allah'ın, "Güzel yapanlara daha güzeli, bir de fazlası vardır"¹⁰⁷ âyetini tefsir ederken şöyle söylemişlerdir: "Buradaki 'fazlası' kelimesi ile kastedilen mana, cennette Yüce Allah'a bakmaktır." Bâkullânî'ye göre bu yorum, merfû bir senetle Peygamberimizden (as) de rivayet edilmiştir. Böylece bahsi geçen rivayetin, karşı görüş sahipleri için bir delil teşkil etmediği anlaşılmış olur.¹⁰⁸

1074 | db

Sonuç

Kelamcılar tarafından ortaya konulan görüşlerde aranan başlıca özellik, akla uygun ve nakille desteklenmiş olmaktır. Bu beklentiye paralel olarak her bir kelamcı bir yandan ortaya koyduğu görüşü aklî ve naklî delillerle desteklemeye çalışırken bir yandan da karşı görüş sahiplerinin söylemlerini ve bu söylemleri desteklemek üzere ileri sürdükleri delilleri geçersiz kılmaya odaklanmaktadır. Ehl-i sünnet'in öncü isimlerinden biri olan Bâkullânî, bu yöntemi kullanarak kendi rü'yetullah görüşünü sağlam dayanaklarla ortaya koymaya çabalamış, karşı görüş sahiplerinin dayanaklarını da tek tek ele alarak bunların geçersizliğini kanıtlama gayretine girmiştir. Hazırladığımız bu çalışmada Allah'ın görülemeyeceğini iddia edenlerin delillerine yönelik olarak Bâkullânî'nin geliştirdiği itirazlara yer verilmiştir.

Yapılan incelemeler sonucunda Allah'ın görülemeyeceğini iddia edenlerin aklî ve naklî delillerine karşı Bâkullânî'nin de benzer argümanlarla karşı söylem geliştirdiği görülmüştür. Bu kapsamda Allah'ın görülemeyeceğini iddia edenlerin akla dayalı delillerinin, kendileri

¹⁰⁶ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 180.

¹⁰⁷ Yunus 10/26.

¹⁰⁸ Bâkullânî, *el-İnsâf*, 180.

tarafından aklî birer zorunluluk gibi sunulmaya çalışıldığı ancak bu delillerin aklî zorunluluk doğuracak bir mahiyete sahip olmadıklarının Bâkîllânî tarafından açığa çıkarıldığı kanaatine varılmıştır.

Allah'ın görülemeyeceğini iddia edenlerin nakli delillerinin de yine kendileri tarafından rü'yetullahın reddi için açık deliller olarak nitelendirildiği, ancak Bâkîllânî'nin değerlendirmeleri ile birlikte ele alındığında, bu delillerin de rü'yetullahın reddini gerektiren bir etkiye sahip olmadıklarının açığa çıkarıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Başlangıçta tayin edilen kapsam gerekçesiyle bu çalışmada rü'yetullahı reddedenlerin delillerine karşı olarak Ehl-i Sünnet'in itiraz gerekçeleri Bâkîllânî ekseninde ele alınmıştır. Ancak rü'yetullahın imkân ve hakikatini ortaya koymak üzere Bâkîllânî'nin kendi geliştirdiği deliller üzerinde durulmamıştır. Başka bir çalışmada bu hususun da ele alınmasının isabetli olacağı kanaatindeyiz. Buna ilave olarak deliller veya muhaliflerin argümanlarına itirazlar bağlamında benzer çalışmaların rü'yetullahı reddeden müellifler açısından da yapılabileceğini ifade etmeyi uygun görüyoruz.

Kaynakça

- Bağdâdî, Abdülkâhir. *Usûlü'd-dîn*. İstanbul: Matbaatü'd-Devle, 1. Basım, 1928.
- Bâkîllânî, Kâdî Ebî Bekr Muhammed b. et-Tayyib. *el-İnsâf fî mâ yecibu i'tikâduhu ve lâ yecûzu'l-cehlü bihi*. ed. Muhammed Zâhid Kevserî. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâs, 2000.
- Bâkîllânî, Kâdî Ebî Bekr Muhammed b. et-Tayyib. *Kitâbü Temhîdül-evâil ve telhîsü'd-delâil*. ed. İmâdüddin Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1987.
- Barlak, Muzaffer. *İslam Düşünce Gelenğinde Tanrı Anlayışları -I- Eş'arîler*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîh*. ed. 'Izzuddîn Dali vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Abdülmelik. *Kitâbü'l-İrşâd*. ed. Mahmud Yusuf Musa - Ali Abdülmun'im Abdülhamid. Mısır: Mektebetü'l-Hanci, 1950.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Abdülmelik. *Lüma'u'l-edille fî kavâ'idî akâidî ehli's-sünne ve'l-cema'a*. ed. Fevkıyye Hüseyin Mahmud. Mısır: el-Müessesetü'l-Misriyyetü'l-Âmme li't-Te'lîf ve'l-Enba' ve'n-Neşr, 1965.
- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit. *İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- Erul, Bünyamin. "Eleştiren ve Eleştirilen Bir Sahabî Olarak Hz. Aişe". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/İDEKTA (Temmuz 2021), 53-62. <https://doi.org/10.18506/anemon.906846>
- Eş'arî, Ebü'l-Hasan. *el-İbâne an usûli'd-diyâne*. Beyrut: Dâru İbn Zeydûn, ty.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasan. *Kitâbü'l-Lüma' fi'r-reddi ehli'z-zeyğ ve'l-bida'*. ed. Hamude Gurabeh. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1. Basım, 2010.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid. *el-İkrisâd fî'l-i'tikâd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.

- Gazzâlî, Ebû Hâmid. *Tehâfütü'l-felâsife*. ed. Maurice Bouyges. Beyrut: Imprimerie Catholique, 1927. https://katalog.isam.org.tr/yordam/?p=1&alan=kunyeDemirbasKN_str&q=0089219
- Kādî Abdülcebbâr, Ebû'l-Hasan. *el-Muğnî fî ebvabî't-tevhîd ve'l-adl (rû'yetü'l-bâri)*. ed. M. Mustafa Hilmi - Ebû'l-Vefa Gânîmî. 20 Cilt. Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye, ts.
- Kādî Abdülcebbâr, Ebû'l-Hasan. *Şerhu'l-usûli'l-hamse*. ed. Abdulkerim Osman. Kahire: Mektebetü Vehbe, 3. Baskı., 1996.
- Karadaş, Çağfer. *Bâkılânî'ye Göre Allah ve Âlem Tasavvuru*. Bursa: Arasta Yayınları, 2003.
- Karahan, Abdülkadir. "Fuzûlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/240-246. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Korkmazgöz, Rıza. "Mâtürîdî Kelâmında Allah'ın Zâtının Mâhiyeti Tartışmaları Bağlamında Allah Hakkında Konuşmanın İmkânı". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 25/1 (31 Mart 2025), 643-678. <https://doi.org/10.33415/daad.1589658>
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Kitâbü't-Tevhîd*. ed. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi. Ankara: İsam Yayınları, 2003.
- Mavil, Kılıç Aslan. "Bir Mu'tezile-Mâtürîdiyye Tartışması -Rû'yetullah-". *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/2 (2014), 449-478.
- Memiş, Murat. "Rû'yetullah Tartışmalarına Metodolojik Bir Bakış". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 4/2 (25 Aralık 2020), 47-104.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh*. ed. Yâsir Hasen vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2016.
- Nas, Taha. "İcmâ Teorisi ve Bâkılânî'nin Etkisi". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/30 (15 Aralık 2014), 1-38.
- Nesefî, Ebû'l-Mu'în. *Bahrü'l-kelâm*. ed. Muhammed es-Seyyid Bersicî. Amman: Dâru'l-Feth, 2014.
- Özerol, Mehmet Fatih. "Mutezile Kelâmcısı İbnü'l-Melâhimî'ye Göre Allah'ın Görülmesi Meselesi (Rû'yetullah)".
- Pezdevî, Ebû'l-Yüsr Muhammed. *Usûlü'd-dîn*. ed. Hans Peter Linss. Kahire: Dâru İhyâ-i'l-Kütübî'l-Arabî, 1963.
- Pınar, Fatma. "Allah'ın Görülemeyeceği Görüşünün Temellendirilmesinde 'El-Muğnî' Örneği". *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (15 Aralık 2019), 257-280.
- Râzî, Fahreddin. *Ana Meseleleriyle Kelâm ve Felsefe el-Muhassal*. çev. Eşref Altaş. İstanbul: Klasik Yayınları, 2019.
- Sâbûnî, Nûreddin. *Kitâbü'l-Bidâye mine'l-kifâye fî'l-hidâye fî usûli'd-dîn*. ed. Fethullah Huleyf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1969.
- Taftazânî, Sadeddin. *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefî*. ed. Ahmed Hicâzî Sakka. Kahire: Mektebetü'l-Külliyyeti'l-Ezheriyye, 1988.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed. *Sünenü't-Tirmizî*. ed. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Tunçbilek, Hasan Hüseyin. "Ebû Bekir Bâkılânî Hayatı ve Bazı Kelâmî Görüşleri". *Akademik Araştırmalar Dergisi* IV/15 (2002), 139-162.
- Ünverdi, Veysi. "Kādî Abdülcebbâr'ın Rû'yetullahın Reddine İlişkin Dayanakları". *Bilimname* 28/1 (2015), 201-245.

